

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

חג שבועות, תשע"ד
מספר 1070

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"עמך עמי ואלקיך אלקי": בין דת ללאום עמוס ברדע

בחלוקת הקריאה של חמש המגילות במעגל השנה נתקנה מגילת רות להיקרא בעצרת, חג השבועות. אחד המקורות לכך הוא מסכת סופרים (יד:יח),¹ שבה מובאת חלוקת הקריאה של המגילות: "רות במוצאי יום טוב ראשון של עצרת עד חציו ומשלים במוצאי יום טוב האחרון". כמה וכמה טעמים נקבעו לקריאת מגילת רות לעצרת:

א. כדברי הילקוט שמעוני (רות סי' תקצו): "ומה ענין רות אצל עצרת שנקראת בעצרת בזמן מתן תורה, ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי יסורין", וכדברי משנה ד' בפרק קנין התורה באבות: "פך היא דרפה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחי צעיר תחיה ובתורה אתה עמל".

ב. על פי ספר אבודרהם:² "קוראים רות בשבועות מפני שכתוב בה בתחילת קציר שעורים והוא זמן הקציר" על פי הפסוק "ותשב נעמי ורות המואביה כלתה עמה השקה משדי מואב והמה באו בית לחם בתחלת קציר שעורים" (רות א: כב). וכבר פירש רש"י על אתר: "בתחלת קציר שעורים – בקצירת העומר הכתוב מדבר".

ג. מובא בספר ברכי יוסף להחיד"א:³ זכר למעמד הר סיני שקבלו אז ישראל סך תר"ו מצוות נוסף על השבע המצוות שנצטוו בני נח ועולה על סך תרי"ג, מתחילת ברייתה הייתה רות ראויה לקבל עליה עול מצוות. אותיות שמה מעידות עליה – רות שש מאות ושש, ושבע מצוות בני נח – תרי"ג.

ד. ועוד מובא בספר התודעה:⁴ לפי שאבותינו לא קבלו התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה כדין גרים. ולכבודה של רות שהייתה גיורת ונעשתה אם למלכות אומרים לה כולנו גרים היינו אז.

ה. ומובא בספר בניין אריאל:⁵ לפי שמגילת רות נכתבה ע"י שמואל הנביא לייחס את דוד המלך שבא מרות המואביה כי מן השמיים הסכימו על הדבר וסוף המגילה מסיים עיקר הייחוס מפרץ עד דוד לכבודו, ודוד נולד בעצרת ומת בעצרת.

* ד"ר עמוס ברדע הוא חבר הפקולטה להנדסה במכון הטכנולוגי בחולון, ומרצה במרכז לננוטכנולוגיה ובלימודי יסוד ביהדות באוניברסיטת בר-אילן. לעילוי נשמתם של זקני, עמוס בן יצחק ברדה וישעיהו בן דוד קופרמן.

¹ מסכת סופרים היא אחת מהמסכתות הקטנות – קובץ דינים ופסקי הלכות העוסק בדיני כתיבת ספר תורה, מנהגי תפילה ודינים אחרים.

² אבודרהם – דוד בן יוסף בן דוד בספר "חיבור פירוש הברכות והתפילות". ראה עוד שהביא בשמו הרמ"א בשו"ע או"ח סימן ת"צ סע' ט'.

³ ברכי יוסף אורח חיים סימן תצ"ד סעיף י"א.

⁴ הוצאת יד אליהו כי טוב מהדורה שלישית תשס"ח עמ' תק"ל.

⁵ ספר בניין אריאל לרבי שאול לוונשטאם מאמסטרדם, חלק ראשון, בית מועד לחג השבועות, עמוד ל"ה.

ביריעה קצרה זו אציע סיבה נוספת לקשר בין עצרת למגילת רות: הביטוי "עמך עמי ואלקיך אלקי" המובא במגילה ומייחד את הזהות הלאומית היהודית מזהות לאומית טבעית.

מה מפריד חטיבה אנושית אחת מאחרת ויוצר בה תודעה לאומית? כבר הדגישה התורה בפרשת נח כי יש אלמנטים טבעיים המגדירים אומה או "גוי":

וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי נֹחַ שֶׁם חָם וַיִּפֹּת וַיְוֹלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחֵר הַמְּבֹרָךְ... מֵאַלֶּה נִפְרְדוּ אֵי גוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לְלִשְׁנוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיָהֶם (בר' י: א-ה).

האלמנט הראשון הוא האלמנט האתני המכוון במילה "למשפחתם"⁶. לפי התפיסה האתנית הביולוגית אדם מזהה כבן עם מסוים על פי מוצאו המשותף לו ולשאר בני אותה חטיבה. האלמנט השני הוא "איי הגוים בארצותם" הקשור לטריטוריה ולתפיסה הטריטוריאלית ולפיה קיבוץ אנושי שדורות רבים מאכלס אזור גיאוגרפי מסוים מתגבש כעם הנבדל מתושבי אזורים אחרים. האלמנט השלישי הוא הלשוני, והוא קשור למילים בפסוק "איש ללשונו": עם מוגדר כחטיבה אנושית שבניה לדורותיהם דוברים בשפה משלהם (שפתם הלאומית) ולפיכך אף כותבים והוגים באותה שפה. התמיכה לתפיסה זו היא סיפור דור הפלגה:

וַיֹּאמֶר ה' הֵן עַם אֶחָד וְשָׁפָה אֶחָת לְכָל־ם וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא יִבְצָר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמוּ לַעֲשׂוֹת הֲבֵה נִרְדָּה וְנִבְלָה שָׁם שְׁפָתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שְׁפַת רֵעֵהוּ וַיִּפֹּץ ה' אֹתָם מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וַיִּחְדְּלוּ לְבִנְתַּת הָעִיר (בר' יא: ו-ח).

בני ישראל מפתחים את התודעה הלאומית על מסד טבעי אתני הקשור למשפחת יעקב המורחבת. עוד בטרם גלו מצרימה לאחר עזיבת יעקב את חותנו לכן ולקראת ההכנות למפגש עם עשו אחיו נאמר "וַיִּחַץ אֶת הָעַם אֲשֶׁר אִתּוֹ וְאֶת הַצֹּאן וְאֶת הַבְּקָר וְהַגְּמָלִים לְשְׁנֵי מַחֲנֹת" (בר' לב: ח). ובגלות מצרים פרעה מזהה איום לאומי על עמו מצד לאום זר: "וַיֹּאמֶר אֵל עַמּוֹ הִנֵּה עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רַב וְעֲצוּם מִמֶּנּוּ" (שמ' א: ט). קבלת התורה והברית שנחלקה בסיני הן אירוע שכוון מהפך בתודעה הלאומית הישראלית. ומכאן ולהבא התודעה הלאומית יסודותיה בחוקות ומצוות: "וְאֵתֶם תְּהִיּוּ-לִי מִמְּלַכְתַּת כְּהֲנָנִים נְגוּי קְדוֹשׁ" (שמ' יט: ו). מהפך תודעתי זה כונן בבני ישראל ובערב-רב שהיה עמם במעמד הר סיני ובואר באר היטב לבניהם של יוצאי מצרים טרם כניסתם לארץ:

וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכְּהֲנָנִים הַלְוִיִּם אֵל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסְכַּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהִייתָ לְעַם לְה' אֱ-לֹהֶיךָ וּשְׁמַעְתָּ בְּקוֹל ה' אֱ-לֹהֶיךָ וְעָשִׂיתָ אֶת מִצְוֹתָיו וְאֶת חֻקָּיו אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ הַיּוֹם (דב' כז: ט)

ומוסיף חזקוני: "היום הזה נהיית לעם"⁷ – אחרי שאתה מקבל עליך שבועת התורה. וכבר רס"ג בספרו אמונות ודעות מאמר שלישי אות ז' כתב: "שאומתינו בני ישראל אינה אלא בתורתיה"⁸. דומה כי המעבר בין זהות לאומית על בסיס אתני לזהות הקשורה לקבלת הברית בין העם לאלוקיו היא ביסוד קריאתה של מגילת רות בחג מתן תורה.

הפסוקים המגלים קשר זה הם בפרקים א' וב' שבמגילה: "וַתֹּאמֶר רות אֵל תִּפְגַּעֵי בִי לְעֻזְבְּךָ לְשׁוֹב מֵאַחֲרֶיךָ כִּי אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְנִי אֵלַי עִמָּךְ עִמִּי נֹא-לֵהֶיךָ אֱ-לֹהֶיךָ" (רות א: טז). רש"י במקום מנהיר את הדברים: "עמך עמי – עמנו מובדלים משאר עמים בשש מאות ושלוש עשרה מצוות", ולאחר מכן, במפגש עם בועז:

וַתִּפֹּל עַל פְּנֵיהָ וַתִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה וַתֹּאמֶר אֵלֶיּוֹ מְדוּעַ מִצָּאתִי חַן בְּעֵינֶיךָ לְהִפְרִינִי וְאָנֹכִי נְכָרִיָּה? וַיַּעַן בְּעֵז וַיֹּאמֶר לָהּ הִגַּד הִגַּד לִי כָּל אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת חֲמוּתְךָ אַחֲרַי מוֹת אִישׁךָ וַתַּעֲזָבִי אֲבִיךָ וְאֶרְצְךָ מוֹלְדְּתְךָ וַתִּלְכִּי אֵל עַם אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּ תְּמוֹל שְׁלֹשׁ יָשָׁלִם ה' פְּעֻלָּתְךָ וַתְּהִי מִשְׁפָּרְתְּךָ שְׁלָמָה מֵעַם ה' אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאתָ לְחַסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו.

מגילת רות היא מגילת יוחסין החושפת את מקורות בית דוד, ראש האומה, אשר ממנו תימשך מלכות ישראל ואף לעתיד לבוא עם משיח בן דוד. מקורות דוד הם בעלי דופי:

(א) מצד סבתא רבה רות המואבייה צאצאית מואב שנולד מלוט אשר בא על בתו, בת לעם שהחטיא את ישראל בעריות.

(ב) נין לבועז צאצא פרץ שנולד מיהודה אשר בה על כלתו. קופת שרצים זו שתלויה לדוד מאחוריו¹⁰ לא יצאה ללמד על דוד עצמו כי אם ללמד על האומה כולה יצאה.

⁶ עמים וגויים מכונים במקרא גם בכינוי "משפחות", כגון בפסוק "כִּי אֶתְכֶם יְדַעְתִּי מִכָּל מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה עַל פֶּן אֶפְקֹד עֲלֵיכֶם אֶת כָּל עֲוֹנֹתֵיכֶם" (עמוס ג: ב).

⁷ חזקוני משיב על השאלה: וכי לפני כן לא היו עם?

⁸ "תורותיה" בלשון רבים – תורה שבכתב ותורה שבעל-פה.

⁹ יש כאן וריאציה הקשורה למהלכו של המאמין הראשון, אב האומה אברהם, בניסיונו הראשון ב"לך לך".

¹⁰ "אמר רב יהודה אמר שמואל מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק אין מעמידין פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחוריו שאם תזוה דעתו עליו אומרין לו חזור לאחוריך" (יומא כב ע"ב). וראה רש"י במקום: "שלא היה בו שום דופי משפחה ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל אבל דוד מרות המואביה אתא".

מעמד הר סיני וקבלת התורה ומגילת רות מבוססים על קעקוע היסוד האתני-גנטי בזהות הפרט ובהותו הלאומית והעמדת הברית הנצחית של תורת ישראל ביסוד זהויות אלו. זהות זו שמרה על מי שאחזו בה ומסרו נפשם לקיימה במסגרת העם היהודי. עם ישראל זוהה כחטיבה מובחנת נפרדת במדבר העמים למרות היותו רב-אתני וללא טריטוריה.

מגמות בעת החדשה ניסו לערער את הזהות הלאומית שכוונה בסיני, החל בימי האמנציפציה במאה ה-18 וה-19 עד תחילת המאה ה-20. מחד גיסא ניסו להעמיד את היהדות על דת בלבד ולקעקע את המרכיב הלאומי,¹¹ ומאידך גיסא, בזמן ההתעוררות הלאומית ניסו להעמיד אותה על הלאום כמרכיב עיקרי בזהות היהודית. ניסיון נוסף היה של הוגים בציונות החילונית להמיר את הזהות היהודית הגרעינית מזהות דתית לזהות אזרחית ממלכתית, ואכמ"ל.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן

¹¹ משה מנדלסון בספרו "ירושלים", תל אביב תש"ז, המתבוללים בעלי "תורת התעודה" ו"הרבנים המתקנים".